

ERÉNYALAPÚ TÁRSADALOM, MORÁLIS PIACGAZDASÁG ÉS TERMÉSZET- JOGÁLLAM

TURGONYI ZOLTÁN

A fenti cím három közismert fogalom átalakítása: a tudásalapú társadalomé, a szociális piacgazdaságé és a jogállamé. E kifejezések azt sugallják, hogy civilizációnk paradigmaváltásra szorul. Mai formájának fenntarthatatlanságáról már sokat írtam az elmúlt években, ezért most inkább arról kívánok szólni, milyen jövőképet állítsunk szembe a Nyugat jelenlegi, meghaladandó állapotával. Ennek kifejtése során – akárcsak több más írásomban – most is *módszer-tani ateista* alapon, tehát Istent „zárójelbe téve”, létezését nem feltételezve fogok érvelni. Eljárásom indokairól másutt már beszéltem.¹

MI A NORMALITÁS?

Mi, konzervatívok gyakran hangoztatjuk, hogy a *normalitáshoz*, a dolgok *természetes rendjéhez* akarjuk visszatéríteni a társadalmat abból a válságból, amelybe az élettől elrugaszkodott doktriner spekulációk a modernitás során taszították. Nincs egyetlen, minden konzervatív által elfogadott leírás arról, hogy voltaképpen mi a normalitás, de elég tipikusnak mondható a következő ábrázolás.

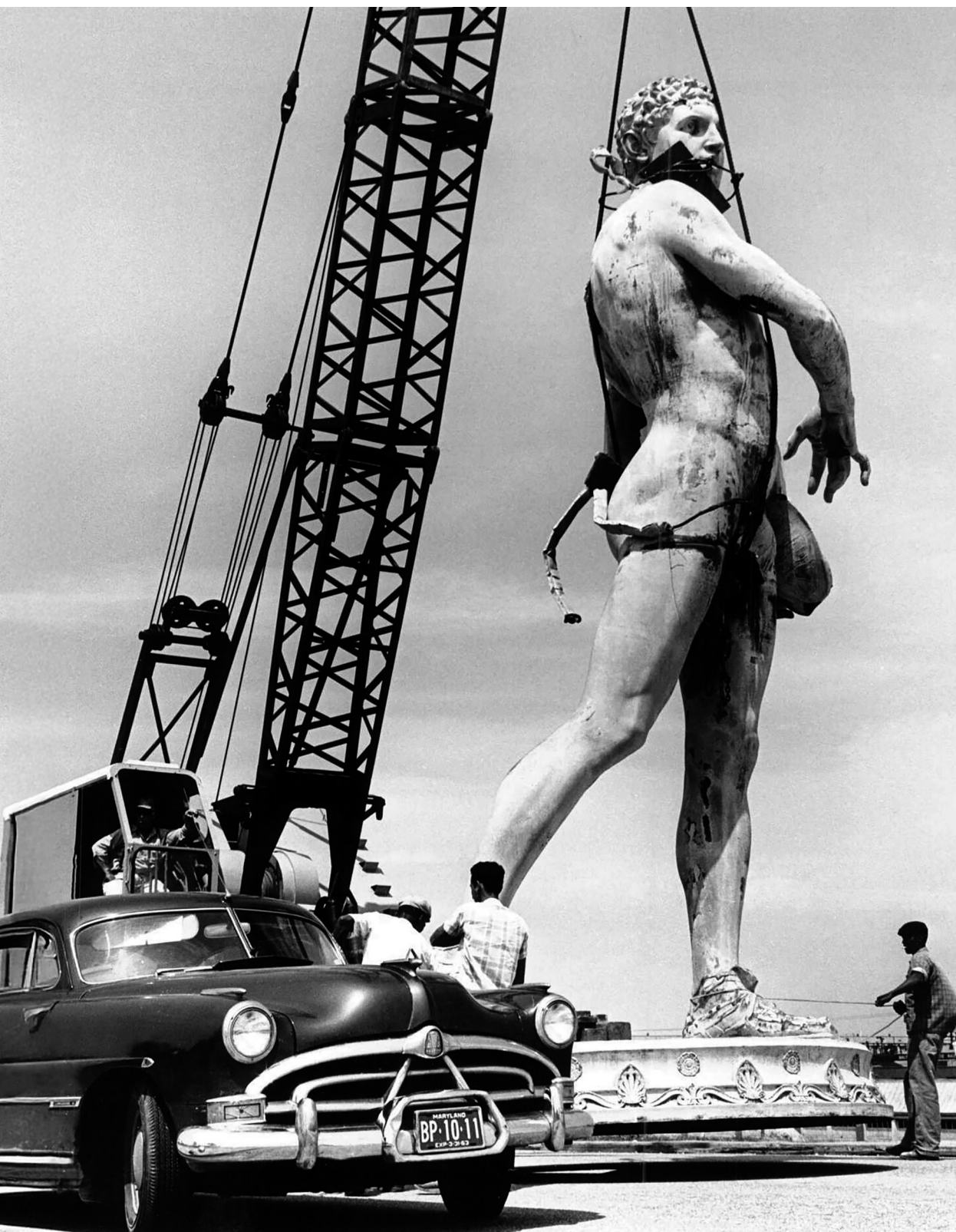
A normális társadalom nagyjából a premodern világnak felel meg, amelyben az emberek a természetes rendnek megfelelően élnek. E rend egyértelműen megszabja az ember világbeli helyét, rendeltetését és a követendő erkölcsi normákat. Az erről szóló tanítást az adott civilizáció vallása hordozza. Az egyén ebben az áttekinthető, otthonos világban éli le az életét, és ezt lezárulásakor értelmes egésznek érezheti. Szervesen illeszkedik mind a heteroszexuális házasságon alapuló családba, mind tágabb közösségébe, evidens a számára, hogy

Turgonyi Zoltán:
Természetjogállam (2021)

¹ TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam*. Kairosz, Bp. 2021. 13–22.

Tartóoszlop – A zsámbéki romtemplom kupolamaradványa
(Móser Zoltán felvétele)

Elmozdulás –
Orfeusz szobrának
(Charles Niehaus, 1922)
elszállítása a baltimore-i
Fort McHenryben, 1962
(X)

ez utóbbit fenn kell tartani, hagyományait megőrizni. Nyugaton e rendet fokozatosan tönkreteszi a modernitás, és így végül, Ady szavaival élve, a „minden Egész eltörött” állapotához, teljes szellemi és erkölcsi válsághoz jutunk el, annak ellenére (vagy talán épp azért), mert e modernitás a világ feletti technikai uralomhoz és korábban sosem látott anyagi jóléthez juttatott minket. Kérdés azonban, hogy e mai válságból milyen értelemben és hogyan lehet visszatérni a normalitáshoz. Ez utóbbi ugyanis nem merül ki a feljebb leírtakban. Mint látni

fogjuk, emberi mivoltunk normális alkotóelemeit képezik azok a folyamatok is, amelyek a Nyugat válságát okozták, tehát megszüntetésük vagy visszafordításuk is valamiképpen a normalitással való szembeszegülést jelentené.

Azon, hogy az emberi természet eszerint belső feszültségekkel terhes, vagyis normalitásunk ellentmondásosan érvényesül, nincs értelme megütköznünk, ha komolyan vesszük a fentebb említett módszertani ateista kiindulópontunkat, azaz nem feltételezzük Isten létét. Ha ugyanis a világot így nem tekinthetjük tervezettnek, akkor semmi okunk azt várni, hogy magától megfelel a mi emberi szempontjainknak, és lehetővé teszi, hogy valamennyi törekvésünk egymással harmóniában érvényesüljön.

Lássuk közelebbről az emberi természet azon belső feszültségét, amely a válsághoz vezetett! Két önmagában teljesen normális folyamatot kell megneveznünk. 1) Az egyik a világ feletti racionális uralom növelésére való szüntelen törekvésünk. Tudatosan, a világot mesterségesen átalakítva igyekszünk csökkenteni a természeti véletleneknek való kiszolgáltatottságunkat: megtermeljük táplálékunkat, előrelátóan védekezünk az elemi csapások ellen stb. Nem is tehetünk mást, hiszen egy tervezetlen és irántunk közömbös világban csak magunkra számíthatunk. Ez pedig arra int, hogy óvakodjunk a tudományos-technikai fejlődés démonizálásától, pusztán az emberi *hübrisz* kifejeződéséként való értelmezésétől. 2) A másik folyamat sajátosan emberi szükségleteink és ezeket kielégítő tevékenységeink készletének gazdagodása. A két folyamat kölcsönhatásban van: a világ feletti ellenőrzésünk növekedésével egyre több idő szabadul fel olyan tevékenységekre, amelyek nem közvetlenül létünk fizikai újratermelését szolgálják, e tevékenységek némelyike (különösen a tudományok művelése) pedig tovább növeli az uralmat és így a sajátosan emberi szükségletek kielégítésére fordítható időt.

E folyamatok minden civilizációban zajlanak, de a nyugati világban hatalmas mértékben felgyorsultak, azzal összefüggésben, hogy a kapitalizmus kibontakozásával fonódtak egybe. A kapitalizmus nyilvánvalóan érdekelt mind a tudomány és a technika fejlődésében, mind pedig a szükségletek szaporodásában. (Hiszen az előbbi a termelékenység növelésére, az utóbbi pedig áruk és szolgáltatások egyre nagyobb választékának felkínálására nyújt lehetőséget.) Ezáltal azonban a kapitalizmus kedvező a normalitás följebb jellemzett formáját hosszabb távon aláásó eszmék, jelesül a vallási és erkölcsi kétely számára. Ezek ugyan már az ókorban is felbukkannak, ám igazi népszerűsége a fogyasztói társadalom és a jóléti állam korában tehetnek szert, amikor a gazdaság a hedonizmus elterjedésében érdekelt, olyan emberek tömeges létezését kívánja, akik vágyaik kielégítését nem rendelik alá sem vallási szempontoknak, sem közösségük érdekeinek. Ennek az embertípusnak a kinevelését nyilvánvalóan gátolják a hagyományos erkölcs által képviselt normák és erények, valamint a nem e világi célokat kitűző vallás, ezért érdeke a kapitalizmusnak – legalábbis története mostani szakaszában – e számára zavaró tényezők háttérbe szorítása. Ez nem is ütközik különösebb nehézségekbe, mert az átlagember szívesen elhiszi a nyilvánosságban uralkodó tekintélyeknek, hogy a régi normák immár nem érvényesek, hiszen értelmüket nem is mindig látja be, csak az élet élvezetét gátló irracionális akadályoknak érzi őket.

Ehhez a fellazuláshoz már előre, a fogyasztói társadalom 20. századi kibontakozását megelőzően elméleti igazolást szolgáltat a liberalizmus klasszikus formája által hirdetett minimalista erkölcs, amely szerint az egyén egyetlen kötelessége a többi egyénnek való károkozástól tartózkodni, és ha ennek eleget tesz, magánügye, hogy egyébként milyen életet él. Erre hivatkozva lehet fakultatívnak nyilvánítani a nemi életre vonatkozó régi normák követését vagy a káros szenvedélyektől való tartózkodást, de azt is, hogy kialakít-e magában az ember bizonyos hagyományos erényeket. E minimalista erkölcs, attól kezdve, hogy – a fogyasztói társadalom megjelenésével – tömegek fogadják el szó szerint, olyan eredményeket szül, amelyek paradox módon magának a kapitalizmusnak a számára is kedvezőtlenek, de egyúttal a *minden* civilizáció

**a hagyományos erkölcs
nem kedvez a kapitalizmusnak**

» tudatosan keressük a választ a modernitás válságára

működéséhez szükséges alapokat ássák alá. A hedonizmus, a vágykielégítés késleltetésére való képtelenség, az önuralom hiánya, a pillanatnyi érzelmek általi befolyásoltság az embert jó fogyasztóvá teheti ugyan, de a munkában továbbra is a racionális, szorgalmas, fegyelmezett, kitartó, hosszabb távú célokat követő személyekre volna szükség,² méghozzá nem is csak a kapitalizmus-

ban, hanem bármiféle gazdasági rendszerben. Ráadásul a szenvedélyeinken való uralkodás készsége nélkül a munkán kívüli magatartásunk is kiszámíthatatlanabbá válik, hajlamosabbak lehetünk erőszakos cselekedetekre, ami magát a minimalista liberális erkölcs követését (a más egyéneknek való ártás elkerülését) is nehezítheti, s emellett, noha most *erkölcsi* erények hiányáról beszélünk, ez az *értelmi* erények kialakítását is akadályozhatja, hiszen a tudomá-

nyok, művészetek és mesterségek műveléséhez szükséges készségek kinevelése is nyilvánvalóan önfegyelmet, szorgalmat, kitartást (azaz *erkölcsi* erényeket) igényel. Az erények hiánya tehát *bármely* társadalom számára végzetes lehet, akárcsak az, ha a *normák* egy részét nyilvánítjuk magánüggyé, különös tekintettel a nemi élet szabályaira, hiszen ennek következménye, ahogy ma már látható, a születések számának csökkenése. A várható végeredmény: szellemi és erkölcsi leépülés, ennek nyomán gazdasági és kulturális hanyatlás, népességfogyás, majd várhatóan civilizációnk eltűnése.³

Mi a normalitás nevében adható helyes válasz e kihívásra? Először is le kell szögeznünk: minthogy Isten létével most nem számolunk, sem az emberiségnek, sem egyes civilizációknak nem tulajdoníthatunk semmiféle felsőbb hatalom által kijelölt rendeltetést, hivatást, az ember létrejötté egyszerűen vak természeti folyamatok eredménye. Nincs tehát helyes válasz, ha ez a „rendeltetésünknek megfelelő” jelenti. Emberi természet persze van, ha ezen a civilizációk szokásos működését értjük, amely az eddigi történelem során zajlott. Nevezhetjük ezt „normálisnak”, de ez esetben is gondolhatjuk úgy, hogy egy civilizáció történetének *normális* végkifejlete az, ami most a Nyugattal történik: természetes belső folyamatai vezetnek oda, hogy eljut egy olyan korszakba, amelyben nagyfokú anyagi jólétet teremt népességének, ez pedig egyszerre „virágkora” és „elvirágzása” e civilizációnak, mert e korban egyúttal az ember rendeltetésének hiányát is felismeri, és így nem lesz többé evidens érték a számára saját történetének folytatása. Egy civilizációt tehát akár egy élőlényhez is hasonlíthatunk (melynek *normális* létéhez tartozik a halála is), némiképp úgy, ahogyan Spengler teszi, amikor a kultúrákat organizmusokként kezeli.⁴

Elképzelhető, hogy ez lehet *minden* civilizáció (és akár az egész emberiség) „normális” sorsa, sőt más bolygókon is ez történik, ha a földiekhez hasonló eszes élőlények jönnek létre. De ha így lenne is, ez csak tény, nem pedig előírás. (És ugyan ki írta volna elő?) Miért ne próbálhatnánk meg elkerülni e sorsot? Ha mindenképpen ragaszkodunk a normalitás fogalmához, miért ne gondolhatnánk azt is a normalitás részének, hogy a modernitással beköszöntő válságra tudatosan keresünk megoldást, valamilyen formában újra megteremtve azt a szellemi-erkölcsi háttérrel, amely szükséges egy civilizáció hosszú távú fennmaradásához? De úgy is felfoghatjuk, hogy e háttér újbóli megteremtése és fenntartásának a modernitás vívmányaival való harmonizálása *új normalitást* hoz létre, amely mint ilyen, más civilizációk számára is mintául szolgálhat. Még számos más lehetséges jövőképet említhetnénk (akár a poszthumanista vagy transzhumanista elképzeléseket is). A lényeg azonban mindebből az, hogy *mi döntjük el, mi lesz a normalitás*. A természetünkre – a normalitás eddig ismert formájára – való hivatkozás tehát önmagában nem szolgáltathat kényszerítő erejű érvet egyik lehetséges jövőkép megvalósításához sem. Az emberiség (vagy az egyes civilizációk) valamiféle tőlünk függetlenül fennálló „rendeltetésére” pedig, mint láttuk, nem hivatkozhatunk.

2 Daniel BELL: *The Cultural Contradictions of Capitalism*. Basic Books, New York, 1976. xxv., 15., 37. és 84.

3 Mindez most elsősorban a Nyugatra vonatkozik, ám amennyiben a többi civilizációban is teret nyer a nyugati típusú modernizáció, náluk is megjelenhetnek hasonló problémák.

4 Vö. Oswald SPENGLER: *A Nyugat alkonya* [1918] I. köt. ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó, Európa, Bp. 1994. 183.

VISSZATÉRÉS A NORMALITÁSHOZ

A válságra adott saját válaszkísérletem szerint oly módon kell visszatérnünk a normalitáshoz, hogy egyúttal megőrizzük, sőt továbbfejlesztjük a tudományos-technikai fejlődés eredményeit és az ezek nyomán elért anyagi jólétet, amelyek önmagukban véve tökéletesen illenek az emberi természethez, miközben tudomásul vesszük, hogy egy ellentmondásos folyamat során jutottunk el hozzájuk. Ez utóbbi tényen nincs értelme megbotráncoznunk egy nem tervezett és így emberi szempontok iránt közömbös világban. Az emberi természet fennállását biztosító földi civilizáció és ezen belül a *Nyugat további megőrzését javaslom* tehát. Ugyanakkor tisztában kell lennünk vele: még ha álláspontunk többségi is, vagy azzá tudjuk tenni, célunk ettől – a korábban mondottak értelmében – nem válik preferenciáinktól függetlenül „az emberiség rendeltetésévé”.

Természetjogállam

Hogyan fogjunk hozzá a morális válság megoldásához? Az egyházak, amelyek valaha többé-kevésbé egységesen a tág értelemben vett Tízparancsolatnak (és így a társadalom működéséhez szükséges legfontosabb normáknak) megfelelő erkölcsöt tanították az embereknek, e szerepet ma, a 21. század elején aligha tölthetik be, legalábbis egymagukban semmiképpen. A nyugati népesség jó része vagy egyáltalán nem, vagy csak névlegesen tagja valamely felekezetnek.

Így az egyetlen olyan normaforrás, amellyel *minden* egyén biztosan találkozhat, nem más, mint az állam, csak ez végezheti el tehát az erkölcsi normák tekintélyének helyreállítását. Ennek bizonyos előnye is van. A múltban, amikor az egyházak dolga volt a nép erkölcsi orientálása, emiatt a köztudatban összefonódott a vallás és az erkölcs, így ez utóbbit az átlagember valamiképpen „hit kérdésének” tartotta, noha az, ami a köztudatban mint „keresztény erkölcs” él, éppen keresztény felfogás szerint nem más, mint a kinyilatkoztatás nélkül, természetes értelemmel is felismerhető természetjog (vö. Róm 2,14–16). Ezért észérvekkel is megalapozható, és épp erre kényszerül majd rá a paradigma-váltás után létrejövő új állam, amelyet mint a természetjog védelmezőjét okkal nevezhetünk *természetjogállamnak*. Így tehát világossá tehető, hogy a *hagyományos erkölcsi normák mindenféle vallástól függetlenül is érvényesek és védhetők* lehetnek.⁵

E normamegalapozás viszonylag egyszerű az egyéneknek kárt okozó tettek tiltásának esetében, hiszen ez éppen a liberális erkölcsi minimumnak felel meg, amelyet így a mai ember is könnyen megért. De a többiről, különösen a szexuális normákról ma sokan úgy vélik, hogy merőben önkényesek, irracionálisak, vagy a legjobb esetben egy elavult emberképen alapulnak. Pedig észérvek is felhozhatók azon klasszikus természetjogi tanítás mellett, miszerint a nemi élet erkölcsileg helyeselhető színtere a férfi és nő közötti felbonthatatlan, a gyermekáldás iránt nyitott házasság (hiszen egyrészt az emberek zöme csak így érezhet kellőképpen erős motivációt a családalapításra, másrészt jó érvek szólnak amellett, hogy a család a nevelés ideális színtere, harmadrészt kimutatható, hogy minél könnyebben felbontható egy kapcsolat, annál kevésbé termékeny).⁶ Mielőtt az előbbieket olvastán bárki azt gondolná, hogy netán a házasság előtti szex és a válás betiltása lenne a cél, sietek leszögezni, hogy természetesen nem. Világos a számomra, hogy a paradigmaváltást a lehető leg-rövidebb időn belül, de épp ezért a nyugati ember *jelenlegi* erkölcsi állapotával számolva kell végrehajtani, ezért egy természetjogállam nem tilthatja be jogilag sem a szabad szerelmet, sem a házasság felbontását. Egy ilyen lépésbe a mai nyugati világ bármely kormánya valószínűleg néhány óra leforgása alatt belebukna. Ideálként azonban az állam a társadalom elé állíthatja a fent említett régi nemi erkölcsöt, persze úgy, hogy annak belső logikáját is megmagyarázza, nem pusztán a hagyományra vagy a vallásra hivatkozik.

az új állam
a természetjog
védelmezője

⁵ Lásd bővebben: TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam*. Lm. 128–151. és 273–284.

⁶ Lásd bővebben: TURGONYI Zoltán: A házasság természetjogi alapjai. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. és még TURGONYI: *Természetjogállam*. Lm. 175–206., 260–262. és 284–296.

Erénykatalógus –
Francesco di Stefano Pesellino:
A hét erény (1450 körül)
(Birmingham Museum of Art)

A tudatformálás efféle eszközeire mindenképpen szükség van, hiszen látjuk, hogy a családalapításra való hajlandóságot a jólét vagy a gyermekvállalás ki-fejezett anyagi támogatása önmagában nem növeli kellő mértékben.

Erényalapú társadalom

A természetjog – akár nemi erkölcsre vonatkozó, akár egyéb – normáinak racionális megindoklása és az állam mellettük való elköteleződése persze ön-magában még mindig kevés, különösen azért, mivel nem védhetik mindegyi-küket jogi szankciók. A betartásukra való motiváltságot is kell valahogyan erősíteni. Ennek eszköze lehet azoknak a vallásoknak a támogatása, amelyek elismerik a klasszikus természetjogot. Ez azonban nem elég, mivel a nyugati népesség egyre nagyobb része nem tartozik egyetlen valláshoz sem, és így nél-külözi azt az erkölcsi motiváló erőt, amelyet a halál utáni szankciók kilátásba helyezése nyújt. Más eszközök is kellenek tehát. Ezek egyike az erények ki-alakítása (amelyet egyébként a hagyományos keresztény tanítás maga is meg-követel, de szerepük pusztá ésszel is belátható). Ezért a természetjogállamnak az erények kiművelésével is törődnie kell.

A cél tehát az *erényalapú társadalom* létrehozása. Ez nem tagadása a tu-dásalapú társadalomnak; a tudás növelésének segítségét is feltételezi, hiszen az erkölcsi erények mellett értelmi erények is léteznek, és a természetjogállamnak ezek kialakulását is elő kell mozdítania a tudományok s általában a szellemi élet virágzásának érdekében. Láttuk azonban, hogy korunkban főként az er-kölcsi erények tűntek el a köztudatból, tehát szóljunk most ezek jelentőségéről!

A négy sarkalatos erény közül a mértékletesség és a lelki erősség (vagy bá-torság) szerepe világos, hiszen ezek biztosítják a szenvedélyeink, indulataink feletti uralmunkat. Az igazságosság kapcsán most csak azt emeljük ki, hogy a nevelés során tudatosítandó: ennek az erénynek az egyik alfaja a törvényes igazságosság (*justitia legalis*), azaz az arra irányuló akarat, hogy megadjuk a társadalomnak azt, amivel neki tartozunk, tehát az igazságos viselkedés nem merül ki az egyének egymással szembeni korrektségében, hanem a közössé-

günk iránt is vannak kötelességeink. Az okosság érénye azt biztosítja, hogy világosan felismerhessük, mi az erkölcsileg helyes döntés a konkrét élethelyzetekben. Egyebek között az előrelátást mellőző, elhamarkodott, megfontolatlan döntéshozataltól véd. Ma különösen a politikában lenne nagy szükség ilyen értelemben vett okosságra, hogy az egyén ne rövid távú személyes érdeke, pillanatnyi érzelmei vagy csupán egy ügyesen felépített politikusi *image* által befolyásoltatva (rosszabb esetben pusztán unalomból, az újdonságot, a változást öncélnak tartva) döntsön, nagyjából ugyanúgy, ahogyan a fogyasztó választ a kínálatból, hanem észérvek alapján, gondos mérlegelést követően szavazzon, a társadalom fennmaradására és virágzására törekedve.

Ha ragaszkodunk a demokráciához, akkor ehhez erényes emberekből álló társadalomra van szükség. Ám épp ezért különösen izgalmas kérdés, hogy miképpen jutunk el a mai helyzetből *demokratikus eszközökkel* az erényalapú társadalomra majd csak a jövőben felépítő természetjogállamhoz. A nyugati világ mai választópolgárainak többségét sajnos nem a fenti értelemben vett okosság jellemzi. Így pedig nehéz vagy éppen lehetetlen olyan politikai programmal győzni, amely hosszú távon virágzó társadalmat eredményezne, de ehhez az átlagembertől bizonyos erőfeszítéseket, áldozatokat kíván, mindenekelőtt éppen saját érényeinek kialakítását, amelyhez önfegyelem és a hedonizmus megfékezése szükséges. Mik azok az eszközök, amelyek úgy biztosítják minden egyes ciklusváltáskor a hosszú távú építkezéshez szükséges újabb és újabb győzelmeket, hogy közben nem áldozzák fel a pillanatnyi népszerűség érdekében éppen a távolabbi célokat? Lehet-e a jó cél érdekében, a választók pillanatnyi szellemi és erkölcsi állapotához alkalmazkodva, átmenetileg közvetlenül az érzelmekre ható eszközöket használni, szemben azzal, amit az imént az okosság kapcsán elmondtunk? Ha nincs más eszköz, a jelen sorok szerzője az igenlő válasza hajlik, de persze minden konkrét szituációban az érintett politikusnak kell meghoznia a döntést, és természetesen ilyenkor is az okosság érényének kell működnie.

**a demokráciához
erényes emberekből álló
társadalomra van szükség**

Morális piacgazdaság

Az erkölcs betartására való motiváltság növelésének egy további lehetséges eszköze olyan gazdasági rendszer létrehozása, amely nem érdekelt az önuralomra képtelen, rövid távú célokban gondolkodó hedonista embertípus tömeges létezésében. Ezt nevezem *morális piacgazdaságnak*, és nem csupán a szűk értelemben vett szociális piacgazdaság, hanem általában véve a jóléti állam korrekciójaként javaslom. A jóléti állam lényegében arra törekszik, hogy polgárai ne legyenek teljesen kiszolgáltatva a gazdaság kiszámíthatatlan működésének, ezért valamilyen mértékű anyagi biztonságot garantál a számukra. Ez csak annyit biztosít, hogy lehetőleg mindenki jó fogyasztó maradjon, de érintetlenül hagyja magát a fogyasztói társadalmat, ennek minden erkölcsi és politikai következményével együtt. Meg kell tehát haladni. Ennek mikéntjét a közgazdászoknak kell meghatározniuk, én itt – nem lévén e téren szakember – beérem a morális piacgazdaság egyik legfőbb ismervének újbóli hangsúlyozásával: olyan gazdasági rendszer, amely nem fenyegeti az erényességet. Vannak persze egyéb vonásai is, például az ökológiai szempontokkal is számolnia kell, és ettől függetlenül sem lehet vadkapitalizmus, hiszen a gazdasági folyamatok racionális ellenőrzésének növelése is része a világ feletti uralomra való törekvésünknek, amely lényegi velejárója az emberi természetnek.

Az erkölcsről feljebb mondottak annak végiggondolásaként is felfoghatók, hogy mi az a minimális közös morális keret, amelyet civilizációnknak el kell fogadnia, ha tartós fennállásra és virágzásra törekszik, és mik a „jó élet” azon lehetséges, különböző tartalmú koncepciói, amelyek e keret tisztázása után még szabadon választhatók az egyének által. Kiderült, hogy a keret nagyjából a klasszikus természetjognak és az ehhez kapcsolódó erényeknek felel meg, tehát olyasminek, amit a liberalizmus, ha a *saját*, minimalista (a kárelvben kimerülő) keretéhez alkalmazkodik, csak az e keretbe helyezhető *egyik* lehetséges tartalomnak tekint. Úgy is fogalmazhatunk: erkölcsi téren megszűnik a különbség a keret és a „jó életnek” megfelelő fakultatív tartalmak között, a keret csak akkor töltheti be szerepét, ha azok a normák és erények alkotják, amelyek a régi világban egyszerűen a jó embert vagy erkölcsös embert jellemezték.⁷

a jóléti állam
korrekciója

ÚJ PARADIGMA

Mindezt persze, mint részben már jeleztük, nem lehet teljes egészében *jogilag* előírni,⁸ sőt erkölcsileg sem ítéltünk el mindenkit, aki nem tud e mércének megfelelni. Bármelyik politikai oldalhoz vagy világnézethez tartozunk is, korunk gyermekeiként önhibánkon kívül olyan közegben szocializálódunk, amelyben már nem voltak evidensek e normák és erények, ezért sokszor nem cselekedtünk – és ma se mindig cselekszünk – ezeknek megfelelően. Ám megközelítendő eszményként mégis a klasszikus természetjogot és a hozzá tartozó erényeket kell megjelölnünk utódaink számára, és az államoknak is e céllal kell deklaráltan azonosulniuk, ha fontos nekünk a Nyugat jövője. Elvi síkon, az erkölcsi *eszmény* terén tehát nem lehet szó pluralizmusról, miközben a gyakorlatban a természetjogállam messzemenően toleráns az ideált megvalósítani képtelennel.

Vallási (és általában világnézeti) téren a természetjogállam tudomásul veszi a tényleges sokféleséget, e tekintetben tehát pluralista. Ez azon liberális vonások egyike, amelyeket meg kell őrizni, és nem is az egyetlen ilyen. Például

⁷ Lásd bővebben: TURGONYI Zoltán: *Etika*. Kairosz, Bp. 2012. 113.

⁸ Aquinói Szent Tamás is úgy látja, hogy a tételes törvénynek az erényesség felé kell ugyan irányítania az embereket, de a jog mégsem tilthat meg mindent, ami erkölcsileg helytelen. Vö. *Summa theologiae*. I. rész, 96. kérdés, 2.

a tudományos és közéleti szólásszabadságot is védeni kell, még hozzá jobban, mint a *mai* liberalizmus teszi: a világ felett gyakorlandó – tág értelemben vett – uralmunk megköveteli az objektív valóság minél teljesebb ismeretét. Az észérveket használó vitákban tabuknak nincs helyük, még ha az igaz (vagy annak szánt) kijelentések esetleg sértik is valamely csoport érzékenységet.

Az ilyen és ehhez hasonló, megőrzendő liberális elemek ellenére a természetjogállam a liberalizmusaitól lényegileg eltérő elméleti alapokra épül. Nem abból indulunk ki, hogy készen adottak a maguk autentikus életét megvalósítani akaró, egymással potenciálisan konfliktusban álló egyének, akik életformái önmagukban nem rangsorolhatók valamely tőlük független mérce szerint, és ezért a velük szemben semleges állam dolga normák egy közös minimumának előírása a békés együttélés érdekében. Mi azt vizsgáljuk, mik az előfeltételei annak, hogy egyáltalán létezzék és tartósan működjenek emberi civilizáció, amely nélkül *mindenféle* emberi megnyilvánulás, így egyebek között az autentikusnak tartott életformák igénylése is, lehetetlen. Ezeknek az előfeltételeknek a biztosítása az alapvető feladat, az ebből adódó teendők az elsődleges természetjogi kötelességeink, minden egyéb, így a szabadság, az emberi jogok és a mai nyugati világ által tisztelt más értékek csak e kötelességek tisztázása után fennmaradó mozgásteret tölthetik ki, tehát nem abszolutizálhatók. Úgy is mondhatjuk: egyfajta maradékul alapján érvényesülhetnek. Röviden ez az új paradigma lényege.

Befejezésül lássuk, mi történik, ha „Isten kikerül a zárójelből”! Feleletünk attól is függ, melyik vallás híveként tekintünk a mai válságra. Mivel elsősorban a Nyugatról beszélünk, kézenfekvő, hogy a kereszténységből kiindulva válszoljunk. Egyrészt azt kell hangsúlyoznunk, hogy így már beszélhetünk az emberiség rendeltetéséről, hiszen Isten valamilyen céllal teremtett minket. Másrészt viszont ez esetben ugyanúgy egy ember iránt közömbös, illetve emberi szempontból ellentmondásokkal terhes univerzumból indulhatunk ki, mint egy következetes ateista, hiszen a keresztény tanítás szerint a bűnbeesés miatt az embereknek mind önmagukkal, mind egymással, mind a természettel való harmóniája megbomlott, ezért terem a föld is csak „tövist és bojtort” (Ter 3,18), ha nem műveljük meg fáradságos munkával.

**nem liberális
elméleti alapokra
építkezünk**

val. Ráadásul a katolicizmus az ősalapotbéli adományok természetfeletti, illetve természetén kívüli voltának hangsúlyozásával, tehát a tulajdonképpen emberi természethez hozzátett ráadásként való értelmezésükkel azt is lehetővé teszi, hogy a világ (és benne az ember) jelenlegi ellentmondásosságát és diszharmóniáját önmagában véve természetesnek tekintsük (tehát csak az elveszített – vagy Isten által csupán felkínált, de a bűnbeesés miatt ténylegesen el sem nyert – paradicsomi állapothoz képest tartssuk visszaesésnek).⁹ A keresztény számára is természetes tehát, hogy az ember iránt alapvetően közömbös világra erőfeszítések, küzdelmek árán kell uralmunkat fokozatosan kiterjesztenünk (Ter 1,28–29 és Ter 9,2–7), és hogy ugyanígy meg kell dolgoznunk – erények kialakítása és gyakorlása révén – a magunk alkotta „második természet”, azaz a társadalom rendjéért, mindezek pedig aligha alapulhatnak máson, mint az objektív valóság egyre mélyülő megismerésén és ennek segítségével a világ megváltoztatásán. A civilizációt értékesnek, megőrzendőnek tartó – és egyúttal következetes – ateistának az e világi teendőket illetően lényegében ugyanezt kell gondolnia, ő és a keresztény ezért gyakorlati téren békésen együttműködhetnek, még az erények és a természetjogi kötelességek kérdésében is egyetértésre juthatnak, eltekintve persze a Tízparancsolat első kőtáblájától. A világ megváltoztatása mint feladat tehát nem az ördögtől való,¹⁰ és a világ értelmezését sem zárja ki, sőt kifejezetten megkívánja, feltéve, hogy az értelmezés az objektív valóság elismerésén és a mind teljesebb feltárására való törekvésen alapul. E vonatkozásban akár még a marxizmussal is egyetérthetünk, természetesen csak mint elmélettel, nem pedig mint a kommunizmus megvalósítására irányuló gyakorlattal. ■

⁹ Lásd bővebben: TURGONYI: *Természetjogállam. I.m.* 237–241.

¹⁰ Vö. „A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk.” KARL MARX: *Tézisek Feuerbachról* [1845] = MARX – ENGELS: *A német ideológia*, ford. KISLÉGI NAGY DÉNES, Magyar Helikon, Bp. 1974. 11. (Kiemelések az eredetiben.)